

Alders- og racebestemmelse af Knortegæs

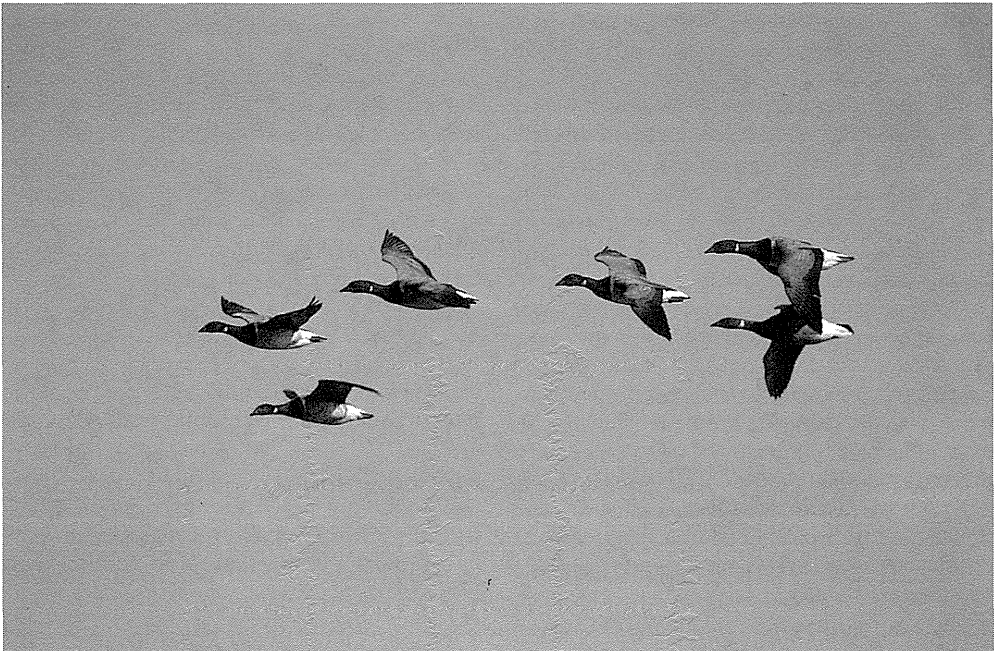
PREBEN CLAUSEN og KIM FISCHER

Farvetavle af JENS OVERGAARD CHRISTENSEN

Der forekommer tre racer af Knortegås *Branta bernicla* i Danmark. Den almindeligste er Mørkbuget Knortegås *B. b. bernicla*, der yngler på Taymyr-halvøen i Sibirien og træffes regelmæssigt på træk i hele landet i september-november og april-maj. Fra september til maj ses mange raste, især i Vadehavet, Ringkøbing Fjord, Kattegat, det Sydfynske Øhav og Smålandsfarvandet (Madsen 1986, Madsen et al. 1990). Lysbuget Knortegås *B. b. hrota* yngler på Svalbard og ses regelmæssigt på træk langs den jyske vestkyst i september. Den raster på en række faste pladser i det nordlige Vadehav og i Nordøst- og Nordvestjylland (Madsen 1986, Clausen & Fischer 1994). Sortbuget Knortegås *B. b. nigricans* yngler i det østlige Sibirien, Alaska samt den nordvestlige del af arktisk Canada, og er hidtil set tre gange i Danmark, altid i flok med Mørkbugede Knortegæs (Boertmann et al. 1986, Ole Thorup pers. medd.). Det antyder en østsibirisk oprindelse (van den Berg et al. 1984).

Selv om de tre racers forekomst i landet er velkendt, har der ved en gennemgang af lokalrapportgruppernes materiale fra 1978-91 vist sig at være behov for at præcisere de kendetegn, som kan benyttes ved race- og aldersbestemmelse af Knortegæs. F. eks. blev kun 63% racebestemt ud af 300 000 Knortegæs indrapporteret i 1978-79 (Rapportgruppen 1986), og kun få observatører indsamler data om aldersfordelingen af Knortegæs. En række rapporter om Mørkbugede Knortegæs ved Agerø i december-januar og om blandede småflokke af Lys- og Mørkbugede Knortegæs på usædvanlige rastepladser i januar-marts i Nordjylland tyder på, at immature Lysbugede Knortegæs er forvekslet med Mørkbugede. Det er for så vidt naturligt nok, da beskrivelsen af juvenile og immature Knortegæs i de gængse felthåndbøger oftest er mangelfuld eller direkte misvisende.

Formålet med denne artikel er derfor især at gøre det lettere og sikrere at aldersbestemme

Lysbugede Knortegæs, Svalbard, sommeren 1987. Foto: John Frikke.

Knortegæs. Vi beskriver også feltkarakterer, der kan benyttes til adskillelse af adulte Lys- og Mørkbugede Knortegæs, og til bestemmelse af Sortbuget Knortegås, som ikke før har været grundigt beskrevet i dansk feltbestemmelseslitteratur.

Denne artikel er især baseret på egne feltobservationer af Lys- og Mørkbugede Knortegæs i Vadehavet, på Tipperne og Værnengene, i Nissum Fjord, Mariager Fjord og ved Agerø, samt observationerne af de to første godkendte Sortbugede Knortegæs i landet (Fanø 15. januar 1983 og Tipperne 22. marts - 16. maj 1983, muligvis samme individ). Ole Thorup takkes for SU-beskrivelsen af landets tredje godkendte Sortbugede Knortegås (Vester Vedsted 21. september 1992). Vi takker Zoologisk Museum for adgang til skindsamlingen i forbindelse med fremstillingen af farvetavlen, og Morten Jenrich Hansen for kommentarer til teksten.

Fælleskarakterer

Diverse felthåndbøger (f.eks. Peterson et al. 1985, Génsbøl 1987 og Jonsson 1992) giver en udmærket beskrivelse af hvordan Knortegæs adskilles fra de øvrige gåsearter. Alle aldersgrupper og racer af Knortegæs har sort næb, hoved, hals og bryst, sorte øjne, ben, svingfjer og halefjer samt hvid over- og undergump og haledækfjer. Disse kropsdele omtales derfor kun i afsnittene nedenfor, når de sættes i kontrast til de alders- og racespecifikke karakterer, der findes på ryggen, vingerne, flankerne, bugen og halsen. Alle racer af Knortegæs udviser en betydelig individuel variation, så det kan være umuligt at racebestemme enkelte individer med fuld sikkerhed.

Det skal bemærkes, at beskrivelserne nedenfor gælder gående gæs i medlys og på rimelig afstand; med dårlige lysforhold og stigende afstand udviskes alle karakterer, så gæssene bliver meget svære at alders- og racebestemme. På svømmende gæs ser man ikke bugens farve, og de er derfor praktisk taget umulige at racebestemme.

De manglende pletter på halsen fremhæves altid som det primære, og desværre ofte som det eneste feltkendetegn for 1K Knortegæs. Problemet er, at man allerede i oktober-november ser både Mørk- og Lysbugede Knortegæs i overgangsdragt fra juvenil til immatur fjerdragt med mere eller mindre udpræget halsplet (Fog 1967). En anden og *bedre alderskarakter er de hvide bræmmer på de store armdækfjer*, der resulterer i 4-6 striber på tværs af den sammenfoldede vinge, og på flyvende juvenile og immature Knortegæs ses som hvide striber parallelt med vingens bagkant. I den friske fjerdragt om efteråret er bræmmerne meget markante og ses på mindst ligeså stor afstand som eventuelle hals-

pletter. I løbet af vinteren og foråret slides bræmmerne og striberne bliver mindre tydelige, men under gode observationsbetingelser er det normalt muligt at adskille immature og adulte fugle frem til april-maj (Cramp & Simmons 1977, egne observationer). De unge fugle har som regel også mere diffuse overgange mellem ryggen, flankens og bugens farver.

Ved racebestemmelse af juvenile og immature gæs skal det bemærkes, at gæslingerne følges med forældrene helt frem til april-maj måned, og der derfor normalt vil være et par (lettere bestemmelige) adulte gæs sammen med dem. De ovenfor omtalte forekomster af små blandede flokke af Mørkbugede og Lysbugede Knortegæs i Nordjylland, hvor Mørkbuget Knortegås normalt kun ses ved Voerså-Stensnæs og Læsø (Madsen 1986), er i virkeligheden nok ofte familieflokke af Lysbugede Knortegæs.

Mørkbuget Knortegås

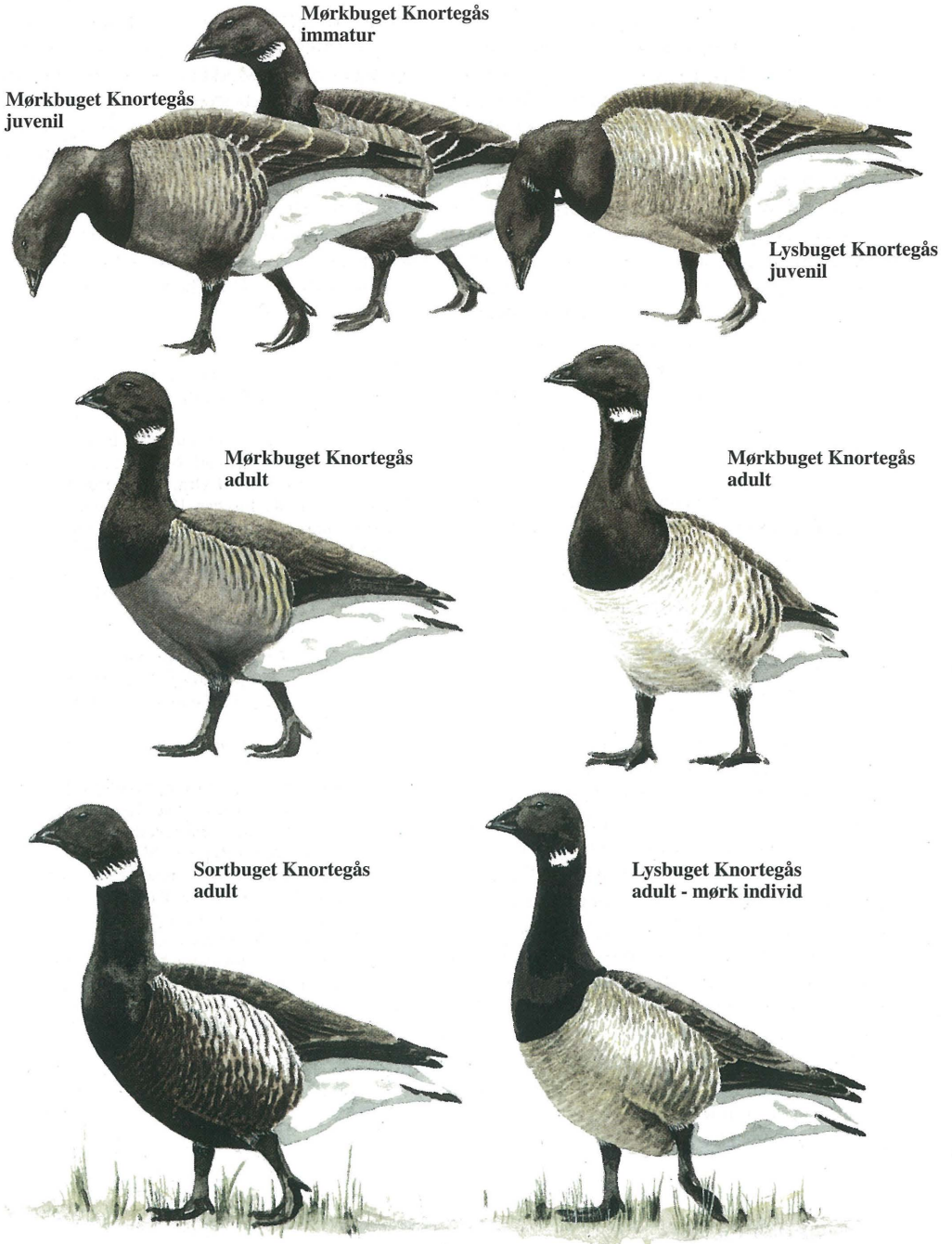
Den typiske *adulte* Mørkbugede Knortegås kendes på, at ryggen, vingedækfjerene og bugen er mørkt skifergrå. Med andre ord, *over- og underside har omtrent samme farve* og danner en *svag men synlig kontrast til det sorte på brystet og halsen*. Fjerene på flanken er gulbrune med smalle hvide bræmmer, så flanken fremstår stribet i hvidt og gulbrunt. Udbredelsen af de hvide bræmmer er meget variabel; hos de fleste er der meget lidt hvidt, men hos nogle er der meget, så de især på afstand kan virke lysbugede. Halspletterne er hos de fleste Mørkbugede Knortegæs ret skarpt aftegnede og kamformede, og de mødes aldrig på for- eller bagsiden af halsen.

På større afstand udviskes forskellene mellem hals/bryst og ryg/bug, så de Mørkbugede Knortegæs virker sortgrå med svagt tegnede gråhvide flanker; på meget stor afstand virker de næsten helt sorte (bortset fra den hvide gump).

De *juvenile* Mørkbugede Knortegæs kendetegnes, udover striberne på vingerne (og den manglende halsplet), ved at rygfjerene og de små og mellemste vingedækfjer har smalle lyse bræmmer, hvilket giver oversiden et skællet udseende.

Lysbuget Knortegås

Den *adulte* Lysbugede Knortegås har i modsætning til den Mørkbugede en *kontrast mellem over- og underside*, idet rygfjerene er grå med brune bræmmer og bugfjerene mere lyst grålige. Der er en *meget markant kontrast mellem den lyse bug og det sorte på brystet*. Fjerene på flanken er lyst gråbrune og har bredere hvide bræmmer end det

Jens Overgaard Christensen

Reproduktionen af farvetavlen er betalt af Brock & Michelsen Brilleoptik A/S, eneimportør af Carl Zeiss, Tyskland.

ses hos de Mørkbugede Knortegæs. Ofte er bræmmerne så brede at de overlapper, så flanken bliver næsten rent hvid, især i den friske dragt om efteråret. I løbet af vinteren slides fjerene, og mange Lysbugede Knortegæs bliver derfor mere gråbrune på flanken og bugen. Nogle mørke individer kan komme til at virke mørkbugede, især om foråret; men de kan som regel kendes på rygfjerenes brune bræmmer, der gør oversiden stribet, i modsætning til de Mørkbugede, der har næsten ensfarvede ryg-fjer. Halspletten er på mange Lysbugede Knortegæs mindre og mere udflydende end hos Mørkbugede Knortegæs. På større afstand forstærkes farvekontrasten mellem halsens og brystets sorte farve, den gråbrune ryg og den lysere grå flanke og bug. Det giver gæssene et trefarvet udseende, som på meget stor afstand kan minde om Bramgæs, et indtryk Mørkbugede Knortegæs aldrig giver.

De *juvenile* Lysbugede Knortegæs kendes som de Mørkbugede på vingens striber, den evt. manglende halsplet, ryg- og vingedækfjerens lyse bræmmer, og på at de oftest har *gråbrune bugfjer*, der giver dem et meget mørkbuget udseende.

Sortbuget Knortegås

Den *adulte* Sortbugede Knortegås kendetegnes ved, at den *mangler tydelig kontrast mellem halsens/brystets sorte farve og ryggens og bugens sortbrune farve*. Den har derudover en *meget markant hvid flanke og meget store halspletter*, der er bredest fortil og som regel *mødes på forsiden* af halsen (på enkelte individer også på bagsiden, hvorved der dannes en hvid halsring). Fjerene på flanken er sortgrå men med meget brede hvide bræmmer, hvilket som hos de Lysbugede Knortegæs giver en næsten rent hvid flanke, dog med enkelte *sortgrå* striber. Set på afstand virker den Sortbugede Knortegås sort med en markant hvid trekant på flanken og med hvid gump.

Den *juvenile* Sortbugede Knortegås kendetegnes ved de samme karakterer som andre juvenile Knortegæs, lyst grålige bræmmer på ryg- og vingedækfjer (Einarsen 1965). Men da juvenile gæs

ofte har ret diffuse og udflydende farver, tvivler vi på at en enlig juvenil Sortbuget Knortegås vil blive opdaget i en flok Mørkbugede Knortegæs, eller at den vil kunne racebestemmes med fuld sikkerhed. Ydermere forekommer der muligvis hybrider mellem Mørk- og Sortbugede Knortegæs blandt de Mørkbugede Knortegæs i Nordvesteuropa (Rogers et al. 1992). Bl.a. kan to individer i den flok, der sås sammen med landets tredje Sortbugede Knortegås ved Vester Vedsted i 1992, have været sådanne hybrider (Ole Thorup pers. medd.).

Referencer

- Berg, A. van den, R. Lambeck & K. Mullarney 1984: The occurrence of the Black Brant in Europe. – Brit. Birds 77: 458-465.
- Boertmann, D., K. M. Olsen & B. B. Pedersen 1986: Sjældne fugle i Danmark og Grønland i årene 1982, 1983 og 1984. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 80: 35-57.
- Clausen, P. & K. Fischer 1994: Lysbuget Knortegås *Branta bernicla hrota*: Forekomst og økologi i Vadehavet. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 88: 9-22.
- Cramp, S. & K. E. L. Simmons (red.) 1977: The birds of the western Palearctic. Vol. I. – Oxford University Press.
- Einarsen, A. S. 1965: Black Brant – sea goose of the Pacific coast. – University of Washington Press, Seattle.
- Fog, M. 1967: An investigation of the Brent Goose (*Branta bernicla*) in Denmark. – Dan. Rev. Game Biol. 5(1): 1-40.
- Génsbøl, B. 1987: Nordens fugle. – G.E.C. Gad, København.
- Jonsson, L. 1992: Birds of Europe with North Africa and the Middle East. – Christopher Helm, London.
- Madsen, J. 1986: Danske rasteplasser for gæs. Gåsetællinger 1980-1983. – Rapport, Skov- og Naturstyrelsen.
- Madsen, J., J. Frikkie & K. Laursen 1990: Forekomst og habitatvalg hos Mørkbuget Knortegås (*Branta bernicla bernicla*) i Danmark, og specielt Vadehavet. – Danske Vildtundersøgelser 45: 1-24.
- Peterson, R. T., G. Mountfort & P. A. D. Hollom 1985: Europas Fugle. – G.E.C. Gad, København.
- Rapportgruppen 1986: Nyt om fugle i Danmark. Årsrapport 1978-1979. – Dansk Ornitologisk Forening, København.
- Rogers, M. J. & the Rarities Committee 1992: Report on rare birds in Great Britain in 1991. – Brit. Birds 85: 507-554.